

ANTİK TANRILARA MUTLULUK VEREN TERRAKOTALAR / TERRAKOTA ADAKLAR

Ayla CANAY*

Terrakotta terimi aslında Latince kökenlidir. Pişmiş toprak veya fırınlanmış kil anlamında kullanılmaktadır. Kilden yapılmış figür, rölyef, vazo ve bunun gibi eserlerin tümünü kapsamaktadır. Antikçağda terrakottalar, ev içi kullanım eşyaları, tanrılara adaklar, çocuklara oyuncaklar, tiyatroculara masklar olmak üzere çeşitli amaçlara hizmet etmek için yapılmışlardır.

Antikçağ terrakottaları genellikle, bugün seramik yapımında kullanılan yöntemlere çok yakın tekniklerde yapılmışlardır. Elde şekillendirme, kalıp ve çark olmak üzere üç temel yöntemle imal edilmişlerdir. Kimi zaman bu yöntemler, aynı anda karışık olarak da, şekillendirmede kullanılmıştır. Elde şekillendirme, ilk başta en yaygın ve tek yöntem olarak bilinirken, çarkın keşfiyle birlikte, terrakottalar yeni ve farklı formlara dönüşmeye başlamıştır. Daha sonra, bu eserlerin ticaretinin yaygınlaşmasıyla, seri üretim yapabilmek için, terrakottadan kalıplar yapılarak, çok sayıda eser aynı anda üretilmeye başlanmıştır.

Genellikle terrakottalar astarla dekorlanmıştır. Üzerlerinin çoğunlukla geometrik veya bitkisel motiflerle bezendiği görülür. Kimi zaman, yapılan tanrı veya tanrıçanın simgesi olan atribütler de dekor olarak, terrakotta figürinlerin üzerine astarla bezenmiştir. Terrakotta figürin yapımı, çömlek üretiminin yanında, yan bir sanat dalı olarak gelişmiştir.

Terrakottalar arasında, amaç olarak, belki de, en ilginç konseptte sahip olan grubu, adak için yapılmış olanlar oluşturmaktadır. Bilindiği gibi günümüzde de, pek çok insan olmasını arzu ettiği şeyin gerçekleşmesi için adaklarda bulunur. Eğer adağı yerine gelirse, tanrıya

* Anadolu Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Seramik), Yüksek Lisans Mezunu.

vaat ettiği şeyi yerine getirmekle yükümlüdür. Tanrıya verilen bu sözler bazen kurban kesmek, bazen de fakirlere yardım etmek gibi sayısız şekilde toplumumuzda yaygınca görülmektedir. Antikçağ için de, benzeri türde adaklar söz konusudur. Adağın yapılış şekli açısından, belki daha farklı amaçlar ve farklı imgeler söz konusu olsa da, sonuç dileğinin yerine gelmesi olarak düşünülebilir.

Bugün, bütün doğa olaylarının sebeplerini, bunların doğuracağı sonuçları, bilim sayesinde bilmekteyiz. İlkel insanlar ise, güntümüze kıyasla, doğanın yasalarından ve bunların doğuracağı sonuçlardan yoksun kişilerdi. Bilmedikleri ve hiçbir zaman anlamlandıramadıkları güçlerin varlıkları onları her zaman etkilemiştir. Yaşanan her hangi bir doğa olayını, bilinmeyen bir güce bağlayarak, bu olayların onlar için tanrının bir uyarısı veya laneti olabileceği inancı, çok baskın bir güç olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Günümüzde de, halen benzer inanışlar devam etmektedir. Yaşanan doğal afetleri tanrının uyarısı veya inançsızların cezalandırılışı olarak yorumlayan insanların sayısı oldukça fazladır.

Tanımlayamadıkları ve göremedikleri bu güçler, o dönem insanı için her yerde karşılırlarına çıkabilirdi. Bir hayvanda, bir kaya parçasında, küçük bir ağaç dalında... Eğer yaşanan bir olumsuzluk mevcut ise, bu tanrıların öfkesi ve laneti olarak yorumlanmaktadır. "Eğer bir ilkel insan karanlıkta başını bir ağaca çarparsa, örneğin derki: "Bu ağaç bana zarar vermek istedi. Yatıştırılması gerek". Bu tarz bir düşünce ile tanrıların öfkesinin getirdiği olumsuzlukları dindirmek için bir tören başlatırdı." (Artz, 1996 : 18) Bu törenlerde hayvanlar kesilir, etlerin en güzel yeri tanrılara verilir, çörekler yapılır, süt ya da şaraplar yere dökülür (bunlar yer tanrıları için), tapınaklara terrakotta heykelcikler bırakılmasına kadar çeşitli varyasyonlarda ibadet gerçekleştirilir. Bu ibadet töreninde tanrıya hayvan adayamayan insanlar ise, hayvan şeklinde kurabiyeler yaparak bu kurabiyeleri tanrıya sunarlardı. (Guhl 1994 : 283)

Yapılan bu dualar, her zaman tanrının ilgisini çekmek için hediyelerle süslenirdi. Bunlar kimi zaman anlık hediyeler, yani sunaktaki ateşte yakılmak üzere getirilenlerdi. Bunların dışında tapınak alanında bırakılmak üzere getirilen hediyeler de vardı. Tanrılara adanacak olan

eşyalar, mutlaka bir arınma töreninden geçirilmek zorundaydı. Bu arındırma ateş veya suyla yapılırdı. Örneğin, "Zeusa adanacak bir kap, kaynayan sudan çıkan buhara tutulup arındırılır." (Gulh 1994 : 282)

Platon'a göre, erdemli bir insan, tanrılarla olan bağlantısını onlara adaklar sunarak, dua ederek, ettiği yeminleri tutarak göstermektedir. Kutsal alanlara bırakılan bu adak eşyaları ile, tanrı ve adayan kişi arasında doğrudan bağlantı kurularak, tanrıya yaklaşıldığına inanılırdı. "Bütün oyunlar ve danslar tanrıların onuruna yapılırken, kutsal alanlara bırakılan adak eşyaları ile, tanrı ve insan arasında doğrudan bağlantı kurulduğuna inanılırdı." (Guhl 1994 : 281)

Örneğin Atina'da, Athena bayramında (Panathenaia Bayramı) yapılacak adak törenlerinde, genellikle tanrıçaya sunulacak adak eşyaları şehrin önde gelenleri tarafından taşınarak, halka gösterilirdi. Bu geçit töreninde, tapınağa giderken önünden geçilen diğer tapınaklarda da durulur; bu tanrıların sinirlenmesini engellemek için, onlara da adaklarda bulunulurdu (Bu geçit töreni, Atina Akropolündeki Parthenon tapınağının mermer frizlerinde tasvir edilmiştir).

Adaklarda genellikle avın başarılı geçmesi; iyi bir ürün; hastalıktan kurtulma ve tanrıların öfkesini dindirmek gibi konular seçilir bunlar için adak adanırdı. Bu adak eşyaları tapınaklara bırakılır, daha sonra ise tapınakta fazla yer kaplamaya başladıklarında bir törenle tüm maddi anlamda değersiz adak eşyaları gömülürdü. Bu güne kadar, pek çok terrakota figürin örneğinin çok sağlam olarak ele geçmelerinin sebebi bu şekilde gömülmüş olmalarıdır. Bazı tapınaklarda ise, bu adak eşyalarının tekrar kullanılmasını önlemek için, kırılarak gömüldükleri görülmektedir. Yapılan bu adak törenlerinden sonra, duaların gerçekleşmesi üzerine tanrıya teşekkür amaçlı da hediyeler bırakılırdı.

Terrakotta adak eşyaları dini bir amaca hizmet etmek için kullanılırdı. Bunlar, küçük, taşınması kolay olacak şekilde düşünülmüş figürinlerdir. O dönemde ev içinde de kutsal sayılan mekanlar vardır. Bazı terrakottalar bu tarz ev içi kutsal alanlardan bulunmaktadır. Buraya bırakılan adak eşyaların da ise genellikle tanrı ve tanrıçaların yapıldığı görülür.(fotoğraf 1) Terrakottaların içlerinde yaptıkları tanrılarının ruhlarını taşıdıklarına inanılmaktadır. Böylece bu tanrılar ev halkının yaptığı duaları duyarak yapılan adakları kabul edeceğine inanılmaktadır.

Tapınaklara adanan terrakota figürinlerin konuları ne olursa olsun, bunlar tanrı ve tanrıçalara adanmaktadır. Örneğin "bu heykelcikler genellikle Demeter, Persophone, ve Dionysos gibi, ölümden sonraki yaşantıyı sağlayacak olan tanrı ve tanrıçalara adanmıştır." (Richter 1979 : 192)

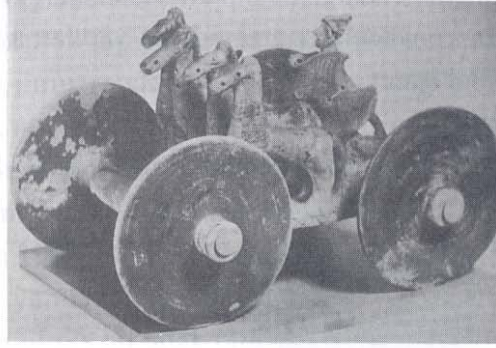

Fotoğraf 1: Lavinio'dan büyük boy Athena heykeli. [Carratelli 1996 : 610]

Form olarak terrakotta figürinler bazen tanrı ve tanrıça olarak, bazen hastalıklı organların maketi olarak, bazen de yaşarken sevilen şeylerin canlandırıldığı figürinlerin varyasyonları olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezarlara kişilerin yaşarken yapmayı sevdiği şeylerin terrakotta tasvirleri konularak, öldükten sonra da bunlardan zevk almayı sürdürmesi düşünülmüştür. Eğer bir askerse, süvari; marangoz ise bir marangoz figürini; yada en sevdiği hayvan gibi pek çok farklı şey mezarda kişiyle birlikte gömülmektedir. (Fotoğraf 2)

Fotoğraf 2: Capestiano savaşçısı. M.Ö. 6.yy'la ait olan bu terrakotta bir mezar dikiti olarak yapılmıştır. [Carratelli 1996 : 596]

Fotoğraf 3: At arabası. Attika, M.Ö. 8.yy. [Higgins 1967 : 8]

Neden terrakotta heykeltiklerin ölümlere ve tanrılara adandığı, heykel veya figürin kelimesinin karşılığında kullanılan iki Grekçe kelimenin anlamında yatıyor olabilir. Bunlardan ilki olan "agalma", mutluluk veren anlamındadır. Kelimenin kullanımı tanrının da, bu güzel ve ilgi çekici figürleri, insanlar gibi hoşnutlukta incelemesi amacına işaret edebilir. Aynı şekilde ölümler de yaşamda hoşlandıkları şeylerden keyif alabilirler. Eğer bir süvari ise ona bir küçük süvari, veya oyunlarla ilgili ise bir aktör grubu bırakılabilir. İkinci kelime olan "kolossos" bilinmeyen veya orada bulunmayan bir kişinin yerine kullanılır. Bu durum hem tanrılar, hem de ölümler için geçerlidir. Kelime, diğer yandan normal ölçülerden büyük heykellere de espri olarak takılmış bir isimdir. Kolossus, ilk anlamıyla bizi daha da eskiye götürür; heykeli büyüsel konseptine sokar. (Webster 1950 : 8)

Terrakota figürin adama amacı ile ilgili diğer bir düşünce ise, tapınağa bırakılan figürinin yaşayan bir insanın yerine geçmesi olabilir. "Miken dönemlerinde soylu kişilerin cenazelerinde insan kurban edilirdi. Bunun anısı Akhilleus'un Patraklos'un cenazesinde, Troyalı esirleri öldürmesinde görülmektedir. Mezarlara ve tapınaklara heykel koymanın orijini belki de, terk edilmiş insan kurban etme adetinin yerine yapılmasında yatmaktadır."(Webster 1950 : 8)

Tüm bu figürinlerin yanında, daha farklı konseptte sahip olan, saçlarını yolan, göğüslerini döven kadınların konu alındığı terrakottalar da mezarlarda adak eşyası olarak karşımıza çıkmaktadır. (Fotoğraf 4) Grek

cenazelerinin en önemli özelliği, kadınların ağlamaları ve feryatlarıdır. Bu tasvirde figürinler, cenazenin sonrasında da yapılan ağıtların simgesel olarak devam ettiğini işaret eder.

Fotoğraf 4: Ağıt yakan kadın figürü. M.Ö. 500. (Higgins, 1967:19)

Fotoğraf 4: Ağıt yakan kadın.

Çan gövdeli, tornada şekillendirilerek yapılan, üzeri astarlanarak dekorlanmış figürler (bebek figürleri), adak figürinleri içinde en ilginçlerinden sayılır. Bu figürinler, dini bir tören sırasında ağaçlara asılmaları düşünülerek yapılmaktadır. Ağaçlara asılan bu bebeklerin arındırıcı olacağı düşüncesi vardır. "Bahar şenliğinin son gününde Dionysus'un onuruna Atina'da 'Anthesteria' adı verilen bir tören yapılırdı. Bu törende yapılan adak figürleri, (bebekler) ağaçlara asılırdı. Bebeklerin sallanmaları (aiora) bir arındırıcıydı. Bebekleri asanların günahlarının temizleneceğine inanılırdı." (Webster 1950 : 14) (Fotoğraf 5)

Fotoğraf 5: Çan gövdeli figür. M.Ö. 8.yy Boeotia. [Higgins 1967 : 9]

GreK dünyasında iyileşmek için iyileştirici tanrılardan yardım istenirdi. Tıp tanrısı Asklepios tapınaklarına hastalıklı organların çoğunlukla terrakotadan yapılmış modelleri adak olarak bırakılırdı. Bırakılan bu terrakotalardan, ne tür hastalıkların söz konusu olduğunu anlamak çok zordur. Fakat bir model de hastalık çok net görülmektedir. "Atina'da bulunan genişlemiş varisli venin betimlendiği, İ.Ö. 4. yy ait bir taş rölyef vardır." (Jackson 1999 : 155) Sol bacağına alt kısmını gösteren mermer adak rölyefinin yanındaki yazıttan Asklepios ve Hygieia'ya şükran sunmak üzere yapılmış bir adak olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Jackson 1999 : 156, fot.41).

Aynı adet bugün Hıristiyanlıkta sürmektedir. Ortodoks ve Katolik azizlerinin kiliselerine, hasta olan kişi iyileşmesini istediği organın bir imgesini adak eşyası olarak bırakmaktadır. Bunlara "milagros" adı verilir. Antikçağ da, bunları çoğunlukla terrakotta olarak görmekteyiz. Bebeği olmayan birinin, bebek olarak yaptığı terrakotta figürin veya vücudun uzuvları, Asklepieon kazılarında çok rastlanan buluntulardandır.

Tabi ki, bu kadar çok adak eşyasının bulunması ve insanların her olayda adak adama ihtiyaçları, bu sektörde ticaretin başlamasına sebep olmuştur. İlk başlarda önemsiz görülen terrakotta figürinler, daha sonra ticaretinin yapılarak, üretim atölyelerine dönüşmesi bu sanatın ilerlemesinin ilk adımlarındandır. Artık adak eşyalarının satıldığı ve seri üretimin yapıldığı terrakotta dükkanları ve atölyeleri vardır. Büyük ölçekli üretim yapan Korint de kazılar sırasında bulunan bir terrakotta atölyesinin canlandırıldığı resim fotoğraf 6'da görülmektedir.

Fotoğraf 6: Terrakotta atölyesi. [Hamilton 1951 : 249]

O dönem insanının, yaşam biçiminin ve yaşarken zevk aldığı şeylerin ölümden sonrada devam etmesi için yaptıkları bu küçük maketler, aslında yaşama ne denli bağlı olduklarını göstermektedir. Kurdukları hayaller ve fantastik dünyaları, belki günümüzün insanında yerini, hırsa; inançları sömürüye; adakları ise manevi duygulardan öte maddesel şeylere dönüşmüştür.

Acaba kaçımız mezarımızda mesleğimizle ilgili bir şeyle gömülmek isteriz! Ya da kaçımız gerçekten gönül vererek, mesleğinin ahlak kurallarına uyarak işini yapıyor da, bir de adak eşyası olarak bununla ilgili bir şeyi mezarında gönül rahatlığıyla götürmek ister. Öbür dünyada onu rahatsız edip etmeyeceğini düşünmeden.

Bu günün insanı bir adakta bulunsa pek çoğu ne adardı acaba diye bir düşünmeli belki de?

KAYNAKÇA

- ARTZ, B.Frederick;** Orta Çağların Tini Tarihsel Bir Gözlem İS200-1500., Çev: Aziz Yardımlı. İdea Yayıncılık, İstanbul, 1996
- CARRATELLİ, Pugliese;** The Western Greeks, Classical Civilization in the Western Mediterranean. Thames & Hudson, Londra, 1996.
- E.GULH ve W.KONER;** The Greeks, Their Life And Customs, Tiger Books International ,Twickenham, 1994.
- HAMILTON, Edith;** "The Greek Way." Everday Life in Ancient Times. Ed.; Gilbert Grosvenor, National Geographic Society Publications, 1951, Washington D.C., s. 169-266.
- HIGGINS, R.A.;** Greek Terracottas, Methuen & Co. LTD., Londra, 1967.
- JACKSON, Ralph;** Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar Ve Hastalıklar., Çev: Şenol Mumcu, Homer Kitabevi, İstanbul, 1999.

RICHTER, Gisela;

Yunan Sanatı, Çev.: Beral Madra.,
Cem Yayınevi, İstanbul , 1979

WEBSTER, T.B.L.;

Greek Terracottas, Penguin
Books, Edinburgh, 1950.